

CONTRIBUȚII LA TOPOGRAFIA ARHEOLOGICĂ A CULMEI CICEULUI

(jud. Bistrița-Năsăud)

ȘTEFAN FERENCZI

Călătorul care vine dinspre Cluj și ajunge la confluența Someșului Mare cu Someșul Mic, înainte de a intra în orașul Dej, vede cu surprindere spre nord-est pe deasupra dealurilor domoale și despădurite, înălțându-se plină de farmec, o creastă de munte cu forme neobișnuite, care domină ca o cetate de pază, întreg ținutul fragmentat dintre Someș, respectiv Someșul Mare și Culmea Brezei (cu alte denumiri Munții Ilișuăi sau Munții Lăpușului). Crestele repezi, pe alocuri împădurite sau arătând stînca goală, și mai ales ruinele unei cetăți înălțându-se încă mîndră în singurătatea ei, pe colțul cel mai apropiat de Someșul Mare, se văd de la mari depărtări scaldate în lumina albastră a zilelor senine sau încununate cu nourii zilelor ploioase. Aceasta e culmea și cetatea Ciceului, zonă interesantă pentru geografi și arheologi și loc de mare însemnătate istorică pentru românii transilvăneni.

Din felul cum o mărginesc apele, Culmea Ciceului seamănă cu o cetate lunguiată de 500 m înălțime relativă, înconjurată de niște văi datorite apelor curgătoare. La nord este mărginită de Valea Strîmbului, spre vest e limitată de riul Sălătrucului, iar la est marginile ei coboară în Valea Canciului (numită astfel pe cursul superior) care, după confluența cu apa de la Breaza-Negrilești ia denumirea de Valea Mare, această ultimă vărsîndu-se în Someșul Mare la Reteag. Limita de sud o formează șaua dintre Lelești și Ciceu-Giurgești, iar spre sud-vest se mărginește cu șeaua dintre Ciceu-Corabia și Gîrboul Dejului.

În vremuri depărtate (de-acum cca 2,5 milioane de ani), cînd nici nu se arătase om pe pămînt, cînd nici apele, nici munții nu erau ca astăzi, cînd tot mijlocul Ardealului era acoperit de o mare cu apă caldută pe care învățații au numit-o Mediterană, atunci, pe marginea acestei mări, izbucneau din adîncimile scoarței Pămîntului niște materii topite însoțite de explozii vulcanice, limbi de foc și nori de fum. Lava (adică materia topită ieșită din pîntecele Pămîntului) adăugîndu-se mereu, a dat naștere la adevărați munți, pe care-i numim munți vulcanici. Unii ca Țibleșul, Munții Birgăului, Munții Căliman, Gurghiului și Harghita, care se apropie, sau chiar trec peste 2.000 m, alții, ca Culmea Ciceului, nu atinge nici

măcar 800 m altitudine. Învăţatul A. Koch care s-a ocupat prima dată în mod amănunţit de problema Culmii Ciceului¹, crede că înălţimea şi suprafaţa ei aşa de reduse sînt în legătură cu erupţia ce a fost de relativ scurtă durată cum este cea a majorităţii vulcanilor mari din zilele noastre şi cum a fost cazul şi la ceilalţi vulcani din Transilvania.

O altă deosebire însemnată între Ciceu şi ceilalţi munţi vulcanici din Ardeal consistă în faptul că, pe cînd Tîblesul, Heniul, Călimanuul etc. se afla pe marginea bazinului mării de odinioară, care acoperea pe vremuri mijlocul Transilvaniei, Ciceul se găsea la o depărtare mai mare de ţarmul străvechi ce trecea undeva pe la Surduc (Sălaş) — Măgoaja. Se crede că Ciceul s-a ridicat ca un vulcan submarin: adică în scoarţa pămîntului (în fundul mării) s-a produs o crepătură, o falie pe direcţia nord-vest — sud-est, în care „cenuşa“ vulcanică şi lava s-a ridicat în cantităţi aşa de mari, încît nu numai că a umplut-o, ci s-a îngrămădit în sus, în sens vertical, în formă de cucuie întrerupte. La retragerea mării, fundul ei neted prezenta, în locul unde a fost erupţia labială nişte culmi, care dominau regiunea şi erau rezultatul vulcanului submarin.

Rocile de bază din jurul Culmei Ciceului propriu-zise ne permit să cunoaştem o a treia deosebire între acest vulcan izolat, şi în timp, şi în spaţiu, şi între ceilalţi munţi vulcanici şi anume că erupţia de aici s-a întîmplat la începutul miocenului, cel puţin, cu cîteva sute de mii de ani mai devreme decît la ceilalţi munţi de origine asemănătoare ai Ardealului. Roca Culmii Ciceului propriu-zise este cunoscută în literatura mineralică sub numele de riolit-dacitic; e foarte bun atît pentru construcţii, cît, şi mai ales pentru cioplirea rîşnişelor şi a pietrelor de moară, ea fiind o lavă fosilizată, spongioasă, însă foarte rezistentă, cu o înfăţişare grăunţoasă, de culoare cenuşie deschisă.

Masivul vulcanic al Ciceului se întinde pe o lungime de 4,5 km şi pe o lăţime maximă de 0,5 km, dominînd regiunea din jur. Înaintea acestei culmi, la vest de ea se mai înalţă „detaşat“, singuratic, un con vulcanic miniatural, şi anume: „Muncelul“ de la Corabia.

Privit din Valea Someşului, mai ales de la Căşei, masivul Ciceului apare impunător, deşi nu are înălţimi mari. Există totuşi între vîrfurile lui şi „podereiul“ (teren mai ridicat cu o suprafaţă aproape plană) de la poalele de vest, care domină şi el Valea Someşului cu 200 m, o deosebire de înălţime de peste 250 m. Ceea ce este important pentru o înţelegere mai bună a celor ce urmează: masivul este mărginit în bună parte de abrupturi. Abruptul din partea sudică şi cel de pe coastele vestice sînt mai evidente, existînd acolo un proces de dezagregare pus în evidenţă de grohotişuri. Culmea Ciceului este asemănătoare unei linii şerpuitoare. Ea este

1 A. Koch. *Az erdélyrészi medence hermadkori képződményei. II. Neogen.* Budapest, 1909. p. 286 şi urm.; El Sighiartău. *Colinele şi cetatea Ciceului*, ed. Astra, Biblioteca secţiunii geografico-etnografice, Cluj, 1928, p. 3—13; Bologh. *Szolnok-Doboka fotaje*, în *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület XVII. vándorgyűlésének emlékkönyve*, [Cluj], 1943, p. 100; T. Cristureanu, *Dealurile Ciceului*, lucrare de diplomă în formă de manuscris păstrată în biblioteca Facultăţii de biologie-geografie, sect. geografie fizică al Universităţii „Babeş-Bolyai“ din Cluj. Asupra lucrării lui El. Sighiartău şi a lui T. Cristureanu tov. conf. V. Gîrbacea ne-a atras atenţia pentru care îi mulţumim şi pe această cale.

formată din următoarele vîrfuri (luate dinspre nord spre sud): [„Muncelul“ (650 m), „Vîrful Pietrii“ (722 m), „Spînzul“ (779 m), „Dealul Măgura“ (758 m), „Dealul Cetății“, sau „Ciceul Mic“ (683 m).] Diferența de înălțime între punctele cele mai înalte și cele mai coborîte nu este mare. Vîrfurile cele mai înalte au în medie 750 m înălțime, pe cînd cele mai joase se țin cam la 700 m; excepție face curmătura între „Spînzul“ și „Muncelul“, săpată în rocă sedimentară (gresie) miocenică, altitudinea căreia fiind sub 600 m.

Dacă am străbate de-a curmezișul Culmea Ciceului (denumirea în acest caz o folosim într-un sens mai larg al cuvîntului) începînd din Valea Someșului (de la Măgura retezată a Cășeilor) pînă în Valea Canciului, am parcurge o zonă de diferite aspecte geografice. La Căși. Someșul curge într-o luncă în medie de 220 m deasupra nivelului mării. El este însoțit de niște terase. Spre Ciceu avem două terase principale, de dimensiuni mai mari, care au aceeași formă; ele se deosebesc numai prin altitudine și lățime. Terasa a doua se întinde între 450-500 m înălțime unde începe „podereiul“ peste care se ridică masivul eruptiv al Ciceului. Platforma, adică podereiul, are o înălțime, în medie, de 500 m. Această platformă marchează fundul Mării Mediteranului superior. Scoarța pămîntului s-a ridicat treptat-treptat, marea s-a retras, iar fundul a fost brăzdat de apele ce se scurgeau pe suprafața lui, transformîndu-l într-o serie de dealuri. Locul de contact între platformă și masivul vulcanic în unele locuri este mai pronunțat, în altele mai puțin. De exemplu, la locul de contact între platformă și muntele-pitic „Măgura“ povîrnișul acestuia este așa de repede, încît pe el nu poți urca nici pe poteci. Spre vest, spre înălțimea „Spînzul“, înclinarea coastei colinelor eruptive este mult mai mică. Povîrnișurile înălțimilor eruptive se împreună cu culmi late, puțin bombate. Spre a ne face o idee despre mărimea unei culmi, amintim că bombătura „Măgurii“ are o întindere de 70 ha (120 iugăre), repartizate astfel: 11,7 ha, (20 iugăre) pădure („Măgura“ propriu-zisă) restul (așa-zisa „Coada Măgurii“ despre care va fi vorba mai jos) loc arător.

Suprafața platformei, în unele locuri, este mai bine păstrată, în altele mai puțin, după cum piraiele care curg pe suprafața ei sînt mai dese sau mai rare. Locul unde s-a păstrat platforma mai bine, este partea apuseană, adică partea dinspre Someș, la poalele „Spînzului“, „Măgurii“ și a „Cetății“, unde se și găsesc două așezări importante, antice, dar unde se află actualmente localitățile Ciceu-Corabia și Gîrboul Dejului. Aici lățimea podereiului variază între 6-8 km, pe cînd la nord, spre apa Strîmbului, se reduce la 2-3 km, prezentînd, în loc de o suprafață netedă, un povîrniș destul de înclinat. Spre Canciu și Ciceu-Giurgești, platforma fiind ferăstruită de o mulțime de piraie de direcție nord-est și sud-est, se prezintă în chip de prelungiri care în lunca acestor ape se termină printr-o rîpă. La fel se prezintă platforma și spre comuna Chiuiеști, cu deosebirea că aici piraiele și prelungirile dintre ele au o direcție perpendiculară pe cursul principal.

Am avut fericita ocazie de a cerceta această culme a Ciceului, situ-

ată în colțul cel mai de vest a actualului județ Bistrița-Năsăud, despre care a fost vorba mai pe larg din punct de vedere geomorfologic, în două rânduri, și anume: în vara anului 1944, cu ocazia unei aplicații mai lungi, militare, și în toamna anilor 1969—1970, cu prilejul unor cercetări pe teren executate cu scopul de a desluși problema demult discutată lingă birourile arheologilor: dacă și la nord de Valea Someșului Mare, mai precis între castrele de la Cășei (jud. Cluj) și Ilișua (com. Uriu, jud. Bistrița-Năsăud) exista în perioada stăpînirii romane o linie de apărare, compusă din turnuri de veghe și de semnalizare, precum și din mici întărituri de pământ (burguri), analogă celei cercetate pe culmea Meseșului între Bologa (com. Poieni, jud. Cluj) și Tihău (com. Surduc, jud. Sălaj)².

De pe suprafața întregului masiv vulcanic, în afara ruinelor cetății medievale a lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, nu s-au cunoscut decît urme neverificate ale unor obiective ale căror datare dintr-o epocă sau alta nici pe departe nu a fost asigurată. Astfel a fost pomenită o „altă cetate de dimensiuni mari“ situată pe cel mai mare platou al întregii culmi. Pe marginea de vest a platoului au fost observate „un șanț mare“ și în afara acestuia, pe creastă, perpendicular pe axa de nord-sud a platoului, în pădure, „fundamentele unui zid de piatră“, pe baza cărora, cu drept cuvînt se poate deduce că . . . „aici a existat cîndva o întăritură sau un loc apărut, care putea să aibă legătură cu cetatea Ciceului“ . . .³

. . . „Că dealurile Ciceului au fost stăpînite din vremi foarte vechi — spune El. Sighiartău, unul dintre cei mai buni cunoscători români ai masivului Ciceului —, se adevărește prin săpăturile făcute în jurul cetății, care au scos la iveală monede și șanțuri romane“ . . .⁴.

Dintre localitățile actuale care înconjoară Culmea Ciceului, și anume : Chiuiеști, Ciceu-Corabia, Ciceu-Giurgești și Canciu numai cele două din mijloc au fost semnalate în literatura de specialitate pentru unele achiziții de natură arheologică. Din Ciceu-Corabia, fără precizarea locului de descoperire însă, se amintesc: a) un topor de lemn, cu cap emisferic și cu tub pentru fixarea cozii; o brățară de bronz cu capetele subțiate, ambele de la sfîrșitul epocii bronzului sau de la începutul primei vîrste a fierului, ajunse în fosta colecție particulară J. Temesváry —

² St. Ferenczi, *Die Erforschung des römischen Limes auf den Höhen des Meseşgebirges*, in *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 143—162; idem, *Observațiuni cu privire la sistemul și caracterul așa-zisului „Limes Dacicus“*, in *Acta Musei Napocensis*, V, 1968, p. 75—98. Pentru bibliografia mai veche referitoare la această problemă, vezi în *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 143—145, notele 1—5.

³ J. Kádár, *Szollnok-Doboca varmegye monographiája*, vol. II. [Dej], 1900, p. 441 . . . „(Csicsóújfalu) felett egyenes irányban északra (recte spre est-nord-est) . . . nagy fenn-tapály terül el. melytől erdő vesz körjül, ennek nyugati szélén hatalmas sánc es ezen kívül delről északra húzódo halman az erdők közt kőfal alapjai látszanak, melyből méltán következtethetünk, hogy itt erősség vagy védett hely volt. mely összeköttetésben lehetett Csicsóvárval. E hely átvizsgálására hosszabb időt kell vala szentelnem. de alig jutott anny, hogy éppen megismerjéltem. Vezetőm e helyet „Kadá Magurának“ (mai bine zis: „Coadă Măgurii“) mondotta“ . . . In alt loc (p. 380) se pot citi următoarele: . . . „Csicsóvár“) összefüggésben lehetett a tőle nyugatra fekvő Magurával s tovább Csicsóújfalu felett létezhetett erősséggel, melynek alapjai és sáncai ma is némileg kivethetők . . .“.

⁴ El. Sighiartău, *op. cit.*, p. 14. Trebuie să mărturisim însă că noi la fața locului nu am observat așa ceva și nici nu cred să fi fost cîndva un turn roman pe locul indicat.

Gherla⁵ ; b) o monedă de argint, reprezentînd, probabil, o imitație autohtonă după un model grecesc, din epoca dacică; alte precizii lipsesc⁶. La Ciceu-Giurgești, în schimb, se semnalează ceramică romană printre urmele unei așezări din epoca societății primitive⁷.

Cu ocazia recunoașterilor repetate, față de urmele sporadice și sărăcicioase, precum și față de unele date cu totul neprecise, cunoscute mai demult, noi am reușit să depistăm șase locuri de un interes arheologic remarcabil⁸ ; a) pe așa-zisa „Coadă Măgurii“; b) așezarea de pe terasele artificiale situate la poalele de vest a stîncii cetății medievale ; c) „Sub Mălin“; d) „Ponița“ de la Corabia; e-f) „Vîrful Muncelului“ de la Chiulești.

a) „Coadă Măgurii“ este un platou întins, de cca. 57,4 ha actualmente folosit ca loc arător, legîndu-se nemijlocit de „Măgura“ propriu-zisă, îm-

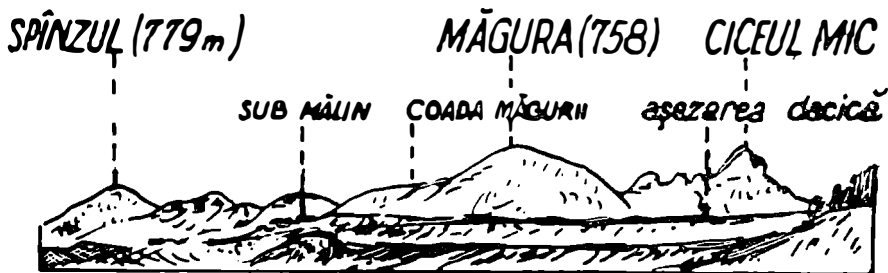

Fig. 1. — Culmea vulcanică a Ciceului cu aspect de creastă și contactul ei cu „podireul“ înconjurător (vedere luată dinspre sud, după A. Koch).

pădurită (758 m), de unde (fiind al doilea punct ca înălțime din tot masivul vulcanic al Ciceului), se poate vedea în vreme senină în orice direcție la mare depărtare. Abruptul din partea sudică este cel mai evident, existînd acolo un proces de dezagregare pus în evidență de grohotișul existent.

5 J. Temesváry in *Archaeologiai Ertesítő*, XVII, 1897, p. 433—434 ; E. Orosy, *Szolnok-Doboka megye őskori leleteinek repertórium*, in *Szolnok-Doboka megyei Irodalmi, Történelmi és Ethnographiai Társulat I. Evkönyve*, [Dej], 1900, p. 25 ; J. Kádár, op. cit., vol. I, p. 115 ; I. Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920, p. 14, nr. 167.

6 E. Orosz, op. cit., p. 57 ; M. Roska, *Erdély rég szeti repertórium*, I. *Oskor. Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum*, I. *Præhistoric*, [Cluj], 1942, p. 58, nr. 41.

7 B. Pösta, *Jelentés az Erem és régiségéről*, in *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Evkönyvet* 1907, [Cluj], 1908, p. 39.

8 Cu ocazia perieghzei din 1969 pe Culmea Ciceului, am avut amabila conducere a tov. Tr. Bujor, profesor la școala generală locală, precum și tov Gavrilă Sigartău, brigadier al C.A.P.-ului din localitate. arheolog amator pasionat care posedă o mică, dar importantă colecție arheologică. În afară de ei au mai fost și D. Alicu și Eug. Iaroslavschi. studenți. care m-au condus în expediția din toamna aceluiași an cu ocazia cercetării limesului de nord al provinciei Dacia. — Menționăm tot aici că în colecția Sigartău am văzut un topor-calapod găsit pe „Măgura“ care aparține epocii neolitice.

Singurul acces mai ușor este asigurat numai pe partea apuseană a platoului, printr-o văioagă împădurită cu o pantă relativ dulce.

Conturul orizontal al platoului s-ar putea asemena cu un pișcot. Partea sudică a lui, de o întindere mai mică, este mai netedă, iar cea nordică, mai mare, are o suprafață mai ondulată, aici fiind punctul cel mai înalt al întregului platou. Între cele două părți constitutive ale platoului, legătura o face posibilă o șea lată, fără nici o urmă arheologică vizibilă.

Pe marginea vest-nord-vestică a platoului, acolo unde începe văioaga amintită uscată, mai precis acolo unde panta ei devine mai accentuată, dar zona respectivă rămîne totuși relativ ușor accesibilă, respectiv atacabilă, pornind de la terminația abruptului de pe latura de sud-vest a platoului, se poate urmări pe o distanță de câteva sute de m, în formă de semicerc uriaș, un val și acum impunător, ridicat din bolovani mai mici sau mai mari, nefasonați, de origine locală (vulcanică), arși artificial, legați între ei cu pământ calcinat, de culoare roșie sau chiar vînătă. După ce coboară în văioaga pomenită mai sus, valul urcă pînă la punctul culminant al crestei principale care, continuă spre „Spînzul“ (779 m). Pe porțiunile mai puțin aplatizate ale valului, văzute dinspre Ciceu-Corabia, deci dinspre „vale“ ei se ridică și acum pînă la înălțimea de 4 m, ba în unele locuri chiar pînă la 5 m înălțime. Partea superioară, de est, a valului care traversează axa principală a masivului Ciceului și care se termină la începutul abruptului de pe latura de est a acestuia, este dărîmată în multe locuri din cauza exploatării nemiloase a rocii de bază. Pe porțiunea care trece peste adîncitura văioagei, valul este întrerupt în patru-cinci locuri unde țărani au scos pietroaiele pînă la temelia acestuia, în vederea ușurării trecerii carelor. În aceste câteva „trecători“ sau „porți“ se poate studia, într-o oarecare măsură și construcția valului de piatră⁹. În fața acestei construcții „ciclopice“, pe mai toată lungimea ei este vizibilă o configurație artificială de teren, în formă de treaptă, un fel de „bermă“, urmată apoi de panta naturală.

Pe toată suprafața platoului se pot aduna cioburi, în majoritate atipice, grosiere, crăpate la suprafața mai ales la interior, de culoare cenușie închisă-negricioasă la exterior, brună (mai deschisă sau mai închisă la interior), ornamentate rareori cu caneluri late sau cu proeminență-apucători.

Platoul a început să fie arat abia de cîțiva ani de plug mecanizat. De atunci apar pe suprafața lui vestigii tot mai abundente, iar cu patru ani în urmă, cu ocazia aratului, a ieșit la lumina soarelui un mic depozit de bronzuri, compus — după cum ne-am putut informa — din cinci celturi, cîteva *torques*-uri, precum și din alte câteva obiecte¹⁰. Ici-colo, pe suprafața arată și cu ocazia vizitelor noastre, am putut observa urme de vetre și de locuințe străvechi.

9 Amintim că după indicațiile lui G. Sigartău, la începutul abruptului răsărit al „Măguri“ ar exista o altă porțiune de val. După impresiile noastre de la fața locului, ar putea fi vorba pe o distanță de 150—200 m, mai degrabă, de urmele unui drum medieval care a condus spre cetatea Ciceului, distrus însă pe o bună bucată, pînă la șeaua îngustă între „Măgura“ și *stînca cetății*.

10 Trei celturi au fost achiziționate de tov. St. Dănilă, directorul Muzeului de istorie din Bistrița. Două celturi și alte câteva obiecte au rămas la tractoristul care le-a descoperit. Jumătatea unui *torques* cu corpul torsionat (tălat și îndreptat), pe care am văzut-o personal, face parte din colecția brigadierului G. Sigartău.

Judecînd pe baza întinderii mari a așezării fortificate (poate este cea mai întinsă dintre toate cele cunoscute de pe întreg teritoriul al Transilvaniei !), pe baza materialului ceramic recoltat de pe suprafața ei, ca și pe baza aceluia mic depozit de bronzuri (care merită și el un studiu aparte, și din care o parte s-a pierdut, sau este în curs de pierdere¹⁾ și, în sfîrșit pe baza faptului că atît lungimea, cît și dimensiunile corpului valului, văzut în sec-

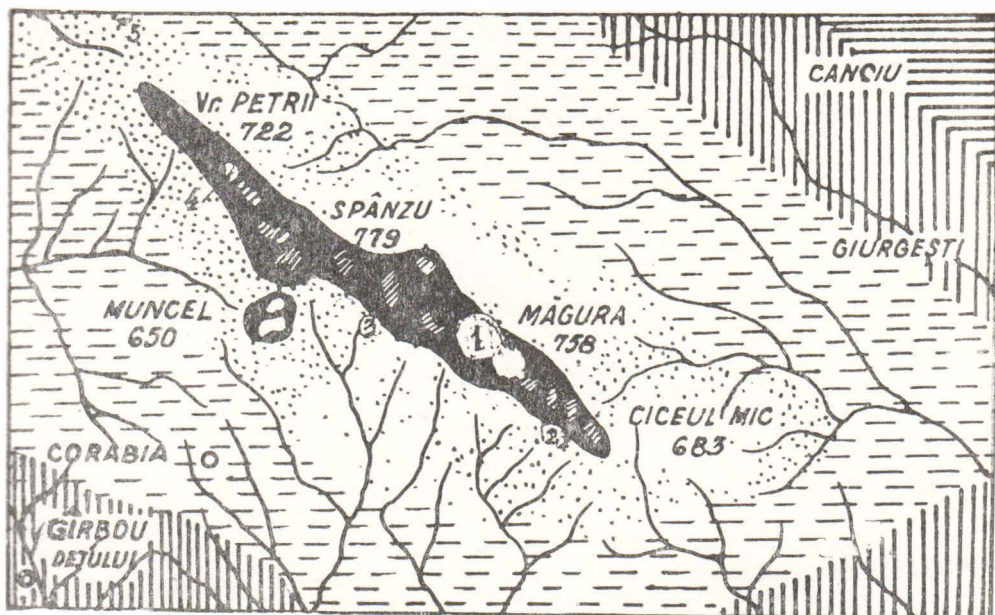

Fig. 2. — Schijă geomorfologică a Culmei Ciceului (după A. Koch). Fișla neagră marchează suprafața formată de lava fosilizată, ajunsă la suprafață printr-o erupție labială. Petele albastre indică așezările, respectiv urmele arheologice: 1) „Coadă Măgurilor”, 2) așezarea dacică de la poalele cetății medievale, 3) „Sub Mălin”, 4) „Ponița”, 5) „Virful Muncelului”.

tiune, sînt deadreptul uriașe (și pe deasupra, acest val imens este calcinat) trebuie să presupunem o așezare întărită, care forma — eventual — centrul și locul de refugiu al unui trib întreg, în faza începătoare a așa-zisei democrații militare din prima jumătate a primei vîrste a fierului, mai

1) Deși lipsesc precizările necesare, după părerea noastră, atît toporul de luptă de bronz cu cap emisferic și un tub pentru prins coada, precum și acea brătară de bronz cu capetele subțiate, pomenite mai sus, ajunsă în fosta colecție a lui J. Temesváry-Gherla, provin de pe teritoriul acestei așezări imense. — În legătură cu un factor important privind existența așezării, trebuie să amintim că pe teritoriul ei se cunosc două izvoare cu un debit apreciabil de apă. Unul este puțin spre nord-est de centrul așezării, iar celălalt, numit „Fîntina Doamnei” (probabil după soția lui Petru Rareș care a trăit cîțva timp în cetatea Ciceului și-i plăcea să se plimbe pînă la acest loc pitoresc) se află pe marginea sud-estică a așezării întărite.

degrabă în careva dintre fazele etapei A, a epocii hallstattiene¹². Perioada de folosire a cetății-ășezări, precum și o eventuală cronologie internă a ei s-ar putea fixa numai prin studierea detaliată a depozitului pomenit, precum și prin efectuarea unor săpături de mare amploare.

b) La locul numit „Sub Mălin“, situat la poalele de apus a crestei care leagă platoul „Măgurii“ cu „Spînzul“, într-o surpătură recentă de dimensiuni relativ mari, au ieșit la iveală diferite cioburi de vase. Tov. G. Sigartău, brigadierul CAP-ului din Ciceu-Corabia, din curiozitate, făcînd pe acest loc un mic sondaj, a dat de un material ceramic bogat, omogen. Locul de descoperire este folosit astăzi ca pășune. Este o poieniță cu o suprafață relativ netedă, ferită de vînturi, cu un izvor în apropiere.

Fragmentele ceramice lucrate la roată, adunate de aici aparțin unui chiup de culoare roșie. Ele sînt acoperite cu un slip roșu, interiorul lor fiind dintr-o pastă grosieră, plină cu impurități (pietricele de cuarț) de culoare vînată-deschisă. Aceste resturi arheologice pot fi datate cu mare probabilitate în epoca dacică, presupunînd totodată pe acest loc existența unei așezări din această epocă. Pînă la efectuarea unor săpături arheologice alte precizări sînt greu de făcut.

c) La poalele de vest a stîncii cetății Ciceului, spre capătul văii care pornește de aici spre Lelești, se întinde o zonă cu pantă dulce, cu niște formațiuni de teren care seamănă cu cîteva terase artificiale. De pe partea superioară a acestei porțiuni de teren care este în curs de tocire, se pot scoate din pămînt diferite oase umane, iar de pe o suprafață mult mai întinsă se pot culege diferite fragmente ceramice aparținătoare unor vase făcute cu mîna și cu roata olarului, ornamentate cu brîu alveolar, cu butoni cilindrici care poartă amprente de degete, semne de „cruce“, fragmente cu decorul de „brăduleț“ etc. Am găsit și cioburi foarte fine, cu o pastă excelentă, de culoare cenușie deschisă de la vase fructiere etc., specifice pentru faza de înflorire a ceramicii dacice din sec. I î.e.n. — sec. I. e.n. Tot pe acest versant al dealului cetății, ce-i drept într-un număr mult mai redus se pot aduna și hîrburi de cu totul alt tip, care par a fi mai recente, și anume : cu oarecare probabilitate le-am putea atribui secolelor IX—X e.n., urmînd ca ele să fie analizate mult mai tematic în viitor, din punct de vedere tipologic și cronologic. În ceea ce privește oasele umane care ies la suprafață din cauza eroziunii, ele fac parte, foarte probabil din niște morminte medievale, din cimitirul cetății Ciceului.

Iată deci, în această zonă se găsesc urmele a trei epoci : vestigiile unei așezări dacice din perioada formării statului dac independent¹³ și (în

12 În legătură cu problema așezărilor întărite de la sfîrșitul epocii bronzului și de la începutul primei vîrste a fierului din Transilvania, cf. sintezele prof. K. Horedt, *Așezările fortificate din prima vîrstă a fierului din Transilvania, în Probleme de muzeografie-Cluj*, 1961. p. 179—187; *Befestigte Siedlungen der Spätbronzezeit Hallstattzeit im innerkarpatischen Rumänien*, comunicarea prezentată în cadrul simpozionului ținut în luna septembrie 1970 la Smolenice în R.S. Cehoslovacă.

13 Nu putem exclude totalmente posibilitatea că moneda de argint, pomenită mai sus ca aflată la Ciceu-Corabia, care reprezintă, probabil, o imitație autohtonă după un model grecesc, să provină din această așezare. În colecția tov. G. Sigartău a ajuns o rîșniță dacică conică, caracteristică (neperforată încă) din această stațiune. Amintim totodată că, prin intermediul prof. Bogdan, de aici a ajuns un material ceramic la cabinetul acad. prof. C. Daicoviciu, spre determinare.

caz că datarea noastră în privința grupei a II-a a ceramicii se va dovedi justă) din perioada primelor formațiuni feudale. În legătură cu prezența oaselor umane în partea superioară a acestui teritoriu presupunem că avem de-a face cu cimitirul cetății.

În ceea ce privește „construcția de piatră“, cu un plan circular, despre care se afirmă că ar fi fost o „fântină“ a cetății, fiind astupată ulterior, nu ne putem pronunța mai precis pînă la executarea unor sondaje arheologice.

Fig. 3. — Ruinele turnului mare roman de pe „Ponița“.

d) La poalele de nord al înălțimii „Spînzului“, pe o mică ridicătură a „înșeuării“ dintre „Spînzul“ și „Virful Pietrii“ (722 m) numită „Ponița“, aflată într-o poziție foarte puțin joasă față de acest ultim deal, se vede ruina inelară a unei clădiri străvechi, curioase. Ea se află la 30—40 m distanță spre nord de punctul culminant al drumului de care, ce duce de la Ciceu-Corabia spre capătul de sus comunei Ciceu-Giurgești, respectiv spre Dumbrava Ruina, în parte, este acoperită de arbuști. Și acum încă are o înălțime relativă, în medie de 1,6 m, un diametru maxim (în exterior) de 15 m, iar

diametrul coroanei „valului“ inelar este de 6 m. Cu ocazia efectuării unui mic sondaj de verificare, în groapa circulară din interiorul construcției am dat de cioburi bine arse, de calitate foarte bună, de culoare roșie și cenușie închisă, de factură net romană.

Aici a existat în vremea stăpînirii imperiului un turn de pază și de semnalizare, care a făcut parte integrantă din sistemul de apărare organizat pe hotarele de nord ale provinciei Dacia. În ciuda formei lui circulare, avem de-a face, foarte probabil, cu o construcție de piatră, clădită în maniera **opus incertum** cu mortar, cu un plan patrat, care avea numai etajul (sau etajele ?) ridicat din birne de lemn.

Locul turnului de pe „Ponița“ este foarte bine ales din punct de vedere topografic și strategic, fiind un punct într-adevăr dominant, de unde s-a putut controla cu vederea (în afara sectorului de sud unde culmea lată a dealului „Spînzul“ închide orizontul) o zonă largă a cărei rază ating 12—14 km ! De aici, încă și în vreme de vizibilitate mediocră se poate vedea pînă la castrul de la Cășei, așezat pe terasa cea mai joasă (de luncă) a Someșului. Se poate urmări cu privirea apoi întreaga culme zimțată a Brezei (cu altă denumire : Munții Ilișuai sau ai Lăpușului) de la Dealul Vimii (776 m, spre V) și pînă la Măgura Brezei (975 m, spre E), adică toată fișia de teren, deluroasă, sculptată (și astăzi încă puțin locuită) care se întinde între punctul nostru în discuție și Culmea Brezei, iar mai spre nord-est și mai departe, pînă la conul vulcanic înalt (1842 m), zimțat al Țibleșului și pînă la masivul impozant al Munților Rodnei. De aici se văd în zare și înălțimile din imediata apropiere a castrului roman de la Ilișua.

Făcînd parte organică din sistemul de apărare din nordul provinciei Dacia, turnul de veghe de pe „Ponița“ avea legătură directă, optică și (cu unele) acustică cu proximele elemente de apărare asemănătoare. Spre vest, de ex. : cu turnul de pe „Dealul Podului“ (așezat la punctul de întîlnire al hotarelor localităților actuale Chiuiști, Guga și Rugășesti) și cu cel de pe „Muncel“ sau „Țigla“ de la Fălcușa (com. Gîlgău, jud. Sălaj). Spre est cu turnurile de pe „Vîrfurile Runcului“ deasupra Dumbravei, „Dealul Slederului“ și „Cornul Malului“ de la Negriști (respectiv Purcăreți), ba mai mult, pînă și mai departe : pînă la acele patru turnuri și la acel **burgus** care sînt situate pe teritoriul localităților actuale Sita (com. Spermezeu, „Casa Urișilor“), Perișor (com. Zagra ; „Corobană“, „Comoară“) și Zagra („Piatra lui Silea“) care în momentul de față ne sînt cunoscute ca extremitățile de nord-est ale acestei linii de apărare romane.¹⁴ Turnul de pe „Ponița“ împreună cu „omologul“ său de pe „Muncelul“ sau „Țigla“ de la Fălcușa a fost „colectorul“ tuturor informațiilor venite dinspre est și nord-est, un fel de „centrală de telecomunicații“ cum am spune astăzi (turnul de pe „Țigla“ în schimb aduna veștile transmise de pe aripa de lîngă valea Someșului a apărării, deci dinspre nord și nord-vest).

e) În apropierea ultimului și cel mai nordic punct al Culmei Ciceului (în acest caz vorbind în sens mai larg despre unitatea geomorfologică i¹⁴

¹⁴ Asupra rezultatelor cercetărilor pe teren efectuate între anii 1968--1970 se face concomitent o dare de seamă detaliată, destinată publicării.

chestiune), cu câteva sute de metri spre sud de „Virful Muncelului“ (692 m) care este sculptat din straturi de greșie miocene inferioare și care cade deja în hotarul comunei Chiuiești, au fost descoperite ruinele unei alte construcții inelare, de astă dată cu dimensiuni mai modeste. Diametrul maxim al lui nu atinge decât 8 m. Evident, este vorba iarăși de un turn de veghe roman, un post înaintat al turnului mai mare de pe „Ponița“, cu care el era în legătură nemijlocită optică și acustică și care avea, menirea de a controla două văi importante ce coboară de pe versantul sudic al Culmii Brezei, și anume : „Valea Mănăstirii“ și „Valea Strîmbului“ pînă la cotitura acesteia, spre est de locul unde se întîlnesc aceste văi. Pe lângă această sarcină dublă a mai controlat și pasul scund dintre „Valea Strîmbului“ și „Valea Canciului“ situată imediat spre est de „Virful Muncelului“ și care, de altfel, a fost păzit, la rîndul său, de turnul situat la punctul „Reghin“

f) La numai câteva sute de metri spre est de locul turnului de pe „Virful Muncelului“, la începutul povirnișului estic al acestui deal, în primăvara anului 1929 a ieșit la iveală un (alt) depozit de bronzuri care, după informația verbală a unui cioban bătrîn (al cărui tată a fost cîndva proprietarul terenului respectiv, pe o coastă destul de abruptă) ar fi ajuns în Muzeul de la Cluj, despre care însă momentan nu se știe nimic.

În cele de mai sus am prezentat câteva date noi în legătură cu topografia arheologică a micului masiv vulcanic al Ciceului. Avînd în vedere importanța mare a acestor obiective arheologice pentru studierea vieții multisekulare în această zonă a județului Bistrița-Năsăud, importanța cărora depășește interesul științific local, ca și însemnătatea deosebită a cetății Ciceului, îndrăznim să folosim această ocazie solemnă și să propunem organizarea în viitorul apropiat a unui mare șantier arheologic pe acest loc, sub egida Institutului de istorie și arheologie din Cluj sau a Muzeului de istorie al Transilvaniei și sub conducerea acad. prof. C. Daicoviciu. S-ar putea efectua astfel lucrări complexe arheologice, prin aportul celor mai diferiți specialiști pentru a valorifica științific comorile de ordin istoric al acestui „colț de țară românesc, mai puțin cunoscut cercetătorilor“.

CONTRIBUTIONS À LA TOPOGRAPHIE ARCHÉOLOGIQUE DE CULMEA CICEULUI

(département de Bistrița-Năsăud)

R É S U M É

A l'occasion de quelques investigations sur le terrain, faites à Culmea Ciceului (un petit massif volcanique, pas très haut, dont le sommet ne monte pas jusqu'à 800 m) du nord de la Transylvanie proprement dite, à 8—14 km, de la vallée de Someșul Mare, l'auteur a découvert six habitats ou points d'intérêt archéologique. Ainsi : a) sur le plateau de la colline „Măgura“, de plus de 56 ha d'étendue, il y a les traces d'un grand habitat fortifié (d'une tribu entière) des premières phases de l'âge du fer (Hallstatt A,B.), ayant sur le côté nord-ouest un imposant vallum de défense calciné (vitrifié) construit en blocs plus ou moins grands non façonnés b). Vers le milieu de la base ouest de Culmea Ciceului au point appelé „Sub Mălin“, dans un récent escarpement de faille on a trouvé les débris d'une grande jarre dace de couleur rouge, indiquant probablement un habitat. c) Au pied de la colline surmontée par le cité féodale de Ciceu, sur un terrain en terrasses planes (terrasses artificielles ?) on a trouvé les vestiges de trois époques: 1) de riches vestiges de la culture matérielle dacique de la période: I-er siècle a.n.è. — I-er siècle de n.è.: 2) traces sporadiques des IX-e — X-e siècles de n.è. et 3) les traces d'une cimetière de l'époque féodale, appartenant à la cité. d) Sur une portion plaine de Culmea Ciceului, située entre „Spinzul“ (779 m) et „Virfui Pietrii“ (722 m) il y a les décombres d'une grande tour romaine de surveillance, très importantes, qui s'intègre dans le système de défense du nord de la province Dacia. e) À 2 km environ, vers le nord de la tour on a identifié les décombres d'une tour romaine plus petite, une sorte d'avant-poste de la première, qui surveillait deux importantes vallées descendant du versant sud des Montagnes d'Ilișua (= Montagnes de Lăpuș ou Culmea Brezei) et, enfin f) à quelques centaines de mètres seulement de ce dernier point, on a détecté la place où l'on avait découvert un petit dépôt de bronzes, entré, à ce qu'on dit, en 1929 dans le Musée d'histoire de Cluj.

L É G E N D E D E S F I G U R E S .

- Fig. 1. — Le sommet volcanique de Ciceu avec l'aspect de crête et son contact avec le „podireu“ environnant (vue prise de côté du sud d'après A. Koch).
Fig. 2. — Le croquis géomorphologique de Culmea Ciceului (d'après A. Koch). Le lambeau noir désigne la surface formée par la lave fossilisée arrivée à la surface par une éruption labiale. Les taches bleu indiquent les habitats plus bien dire les traces archéologiques. 1) „Coada Măgurii“, 2) l'habitat dacique du pied de la cité médiévale. 3) „Sub Mălin“, 4) „Ponița“, 5) „Virful Muncelului“.
Fig. 3. — Les décombres de la grande tour romaine sur „Ponița“.